

Список использованной литературы

- 1 Шмидт, Н. В. «Городской текст» в поэзии русского модернизма: дис. ... канд. филол. наук : 10.01.01 / Шмидт Наталья Васильевна. – М., 2007. – 199 с.
- 2 Московская, Д. С. Локально-исторический метод в литературоведении Николая Анциферова : генезис и контексты / Д. С. Московская // Филологическая регионалистика. – 2009. – № 1-2. – С. 6–19.
- 3 Антипина, А. С. Локально-исторический метод Н. П. Анциферова и возможность его использования для исследования поэтики литературно-художественной местнографии / А. С. Антипина // Концепт. – 2014. – №4 (апрель). – С. 2. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/lokalno-istoricheskiy-metod-n-p-antsiferova-i-vozmozhnost-ego-ispolzovaniya-dlya-issledovaniya-poetiki-literaturno-hudozhestvennoy> (дата обращения: 03.10.2020).
- 4 Это город мой, это – Речица : альманах. – Минск : «Ковчег», 2013. – 224 с.
- 5 Речица. Литературно-духовное наследие региона. В 2 т. Т. 2. А прекрасней Речицы места не найти... / И. Ф. Штейнер, И. А. Боровская, Н. Ф. Макарецов. – Гомель : Сож, 2007. – 200 с. : ил.
- 6 Вместе : стихи / ред. кол. : Ковалевская А. В., Барановский А. А. – Минск : «Ковчег», 2015. – 216 с.

Ю. А. АРЭШКА

(г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны)

АДЛЮСТРАВАННЕ ЖЫЦЦЯ ЗБЯДНЕЛАГА СЯЛЯНСТВА Ў АПОВЕСЦІ Э. АЖЭШКІ “НІЗІНЫ”

У артыкуле прааналізавана аповесць Элізы Ажэшкі “Нізіны”, асэнсаваны асноўныя тэмы, прадстаўленыя ў творы: тэма грошай, якія з’яўляецца прычынай разрыву сямейных сувязей; тэма беззямелья, што з’яўляецца прычынай дзікунства сялян; тэма мацярынства; даводзіцца самаахвярнасць вобраза Хрысціны, якая гатова зневажаць сябе, дзеля сыноў.

Паказальна, што ў большасці сваіх твораў Эліза Ажэшка вялікае месца адводзіць асэнсаванню праблем беларускага сялянства. У аснову аповесці аўтарка паклала менавіта тэма, якія былі ў ліку асноўных у творчасці пісьменніцы. “Жаданне палепшыць жыццё чалавека-працаўніка, спачуванне да яго пакутаў выразна ўвасоблена амаль у кожным творы пісьменніцы” [2, с. 340], – зазначае З. Мельнікава. Не выключэннем з’яўляецца і аповесць “Нізіны”. Аналізаваць звесткі пра Беларусь і беларусаў будзем, абапіраючыся менавіта на асноўныя тэмы аповесці.

Пачынаючы гаворку пра аповесць “Нізіны”, хочацца звярнуць увагу на цікавы факт, які адзначыў С. Кліманскі: “Тэма аповесці ўзята з самога жыцця. Сувязі Ажэшкі са Станіславам Нагорскім (адвакатам) далі ёй магчымасць наведваць суды” [1, с. 122]. На наш погляд, менавіта таму аўтарка так праўдападобна, з усімі дэталямі адлюстроўвае ўзаемаадносіны паміж багатымі і беднымі сляямі насельніцтва.

У творы расказваецца пра цяжкае, поўнае галечы жыццё беларускага народа ў пасля-рэформенны час на Гродзеншчыне. Эліза Ажэшка імкнецца раскрыць галоўныя аспекты жыцця беларускай вёскі другой паловы XIX ст. Пісьменніца характарызуе беларускага селяніна, цяжкасці яго жыцця, быт, узаемаадносіны з навакольным светам і г. д.

У цэнтры ўвагі пісьменніцы тэма, якой прасякнуты ўвесь твор ад пачатку і да канца – апісанне жыцця беларускай сялянкі-парабчанкі таго часу, якая была гатова аддаць усё за

сваіх дзяцей. Яна на працягу ўсёй аповесці імкнулася вызваліць свайго сына ад вайсковай службы, але ёй гэта не ўдалося.

Ужо з першых старонак мы бачым прыгнечанасць галоўнай гераіні – сялянкі, маці двух сыноў, Хрысціны, якая змагаецца да канца, якая верыць кожнаму, хто абяцае ёй дапамогу, якая аддае ўсе свае грошы, а потым губляе тое, што было самым галоўным у яе жыцці: сыноў, а разам з імі сутнасць свайго існавання.

Галоўная гераіня аповесці была вымушана літаральна існаваць у грамадстве. Першае каханне не спраўдзілася. Бахрэвіч дзеля грошай пакінуў яе разам з сынамі і ажаніўся з багатай паненкай.

Праз некаторы час Хрысціна была вельмі заклапочана будучым свайго сына Піліпкі, якога забіралі ў рэкруты і які павінен быў паехаць далёка на Поўнач. Яна хвалявалася за яго здароўе, перажывала за тое, што ён можа зусім не вярнуцца, баялася, што ніколі яго не ўбачыць. Але ж верыла ўсім, хто прапаноўваў дапамогу: і былому салдату Мікалаю, і адвакату Капроўскаму, і нават пану Бахрэвічу. Яна хапалася за любую магчымаць, каб дамагчы сыну.

Асаблівую ўвагу Эліза Ажэшка звяртае на адзіноту Хрысціны, на жыццё толькі дзеля сваіх дзяцей: “Ніхто мне гараваць не памагаў, ніхто маіх сыноў на руках сваіх не калыхаў, ніхто маёй галоўкі не пашкадаваў. Сама, адна я жыла, працавала, гаварала, скуру з рук сабе здзірала, босая хадзіла, поснае ела, а ўсё пра сыноў сваіх...” [3, с. 23].

Эліза Ажэшка яскрава паказвае самаахвярнасць беларускай сялянкі, якая, не звяртаючы ўвагі на свой матэрыяльны стан, гатова дзеля дзяцей зневажаць сябе. Яна была абьякавай і ў адносінах да сваёй знешнасці: “Чырвоны водбліск полымя асвяціў яе ўсю: чорныя ад гразі ногі, намоклае адзенне, высокую і яшчэ зграбную постаць, адно што худую і знясіленую, пасмы заблытаных, ужо з сівізнаю валасоў, што выбіваліся з-пад намоклай чырвонай хусткі на лоб, загарэную і агрубелую скуру, што сабралася ў шматлікія маршчыны. Гэта быў лоб шасцідзесяцігадовай бабулі, а ёй не было і сарака” [3, с. 49]. Вось яна, беларуская сялянка, якая працуе, і робіць гэта не дзеля сябе, а дзеля рэкрута Піліпкі і парабка Антосіка. Але і ў сынах яна не знайшла свайго шчасця. Зыходзячы з вышэй сказанага, можна падкрэсліць такія рысы характару Хрысціны, як пяшчота, клопат і ўменне спачуваць.

Яна звярталася да адваката Капроўскага, які быў з тых “адвакатаў”, для якога ўсе гэтыя сялянскія справы былі выключна сродкам нажывы. Ён нават і не імкнуўся дапамагчы, але абяцаў, а Хрысціна верыла. І не толькі яна.

Хрысціна мела 300 рублёў: “Сто рублёў я маю для Антосіка, сто рублёў для Піліпкі і сто рублёў для сябе на смерць... каб мяне, як я памру, сыны добра пахавалі, у прыгожай труне, з ксяндзом і з харугвамі... Жыла я ў цяжкай бядзе, хай жа мяне пахаваюць у багацці... і хай сынкі жабракам грошы даюць і ксяндзу на імшу за маю душу, і на маёй магіле маляваны крыж паставяць” [3, с. 56]. Але і гэтых грошай не хапіла, каб выратаваць сына ад рэкрутчыны. Гераіня аддала ўсё, але разам з гэтымі грашыма зніклі і яе мары. Цяпер не будзе пахавання ў багацці, не будзе шчаслівага жыцця разам з сынамі. А гэта адзінае, да чаго імкнулася Хрысціна. Яна засталася адна. Піліпку паваезлі “на край свету”, Антосік пабіў і пасля пакінуў маці за тое, што яна аддала яго грошы на вызваленне Піліпкі. А яе шчасце так і не спраўдзілася.

У характары Хрысціны спалучаюцца мужнасць і даверлівасць, апошняя якасць аказалася згубнай для гераіні. Беларуская сялянка не баіцца працы, не баіцца ахвяраваць сабой дзеля іншых. “Для сялянкі, прызвычаенай быць увесь час на нагах, прайсці тры мілі было дробяззю, пра якую і гаварыць не варта” [3, с. 120], – адзначыла ў сваёй аповесці сама пісьменніца. Разам з тым Э. Ажэшка выразна падкрэслівае тагачаснае сацыяльнае становішча жанчыны ў грамадстве, якая вымушана знаходзіцца пад мужчынскім уплывам.

З тэмай мацярынства звязана і тэма выхавання дзяцей, наконт якой Эліза Ажэшка выказвае свае погляды на старонках аповесці. Аўтарка супраць жорсткіх фізічных

пакаранняў, якімі карыстаецца геранія аповесці, жонка аканомы, Мадзя: “<...>часам зусім без усялякіх нагод плечы паненак уздрыгвалі ад мацярынскіх кухталёў, ці ад мятлы, ці скручанага матка тоўстых нітак хатняга вырабу” [3, с. 38]. Для пісьменніцы галоўным з’яўляецца не аўтарытарны метады у выхаванні, а лагодны і добразычлівы клімат у сям’і.

Вялікае месца ў “Нізінах” Эліза Ажэшка надала тэме зямлі. Як і для любога селяніна, зямля – гэта ежа, гэта хата, гэта аснова жыцця. У адносінах беларускага селяніна да зямлі Эліза Ажэшка выказвае наступнае: “Як чэрві, што, бясконца точачы зямлю, набіраюцца яе колеру, так і гэтыя людзі колерам сваёй скуры амаль дараўняліся да колеру глебы. Была яна для іх роднай стыхіяй, мацярынскімі грудзямі, што іх кармілі, каханкай, якую ад першых крокаў свайго жыцця штодзённа абдымалі спякотнымі абдымкамі цяжкай працы. Таму так жадалі яе, прагнулі яе моцна і яшчэ больш, і так без канца...” [3, с. 64].

Змагаючыся за зямлю, сяляне звяртаюцца да судоў, шукаюць праўды, але нічога ў іх не атрымліваецца. Яны не разумеюць, чаму “дзяды і прадзедаў нашыя паўсюды сеялі і касілі, на ўсёй зямлі сеялі і касілі, а нам жа ўсё ж гэтай зямлі не аддалі...” [3, с. 63]. Бо насамрэч сялянам абяцалі аддаць іх зямлю, але зараз яны вымушаны ваяваць за яе.

“Самая вялікая і самая стыхійная з жарсцяў гэтых душ – жарсць валодання зямлёй, зманлівая, абвостраная, выбухала тут полымем нянавісці ў вачах, брыдкім праклёнам у вуснах” [3, с. 69]. Ажэшка дае зразумець, што зямля і селянін – гэта непадзельныя рэчы. А дзікуства беларускага селяніна – гэта і ёсць вынік беззямелля.

Што да побыту, то адрозненні паміж хатай беларускага селяніна XIX ст. і чалавека вышэйшага статусу лепш за ўсё адлюстроўваюцца пры параўнанні гэтых будынкаў.

Беднасць, жабрацкае становішча сям’і Хрысціны паказваецца пераважна праз апісанне сялянскай хаты вачыма жанчыны: “Як выглядала хата? Была яна вялікая, але вельмі нізкая, з закурэлымі да чарнаты сценамі і столлю, з глінабітнай падлогай і адным невялікім акном. <...> Былі там лаўкі, сталы, двое кроснаў, балеі, вёдры, чыгуны, прылады для цёркі і часання лёну, матавілы, бочкі з квашанымі буракамі і капустай, мяшкі з бульбай, збожжам, мукой і г.д. У куце стаяла печ з чорнай, як пекла, сярэдзінай з падпечкамі і прыпечкамі. На печы былі відаць чатыры босыя дзіцячыя ножкі, што вылазілі з-пад саматканых кашуль, пад печу спалі тры курыцы і адзін пеўнік, на палку ляжала жанчына пад саматканай коўдрай і худой рукой калыхала сплеченую з лазы і падвешаную вярхоўкамі да столі калыску” [3, с. 48].

Важным з’яўляецца яшчэ тое, што жылі ў аной хаце некалькі сем’яў. І ніякага выйсця для сялян не было. Прыходзілася падпарадкоўвацца ўладзе. Цяжкім і беспрасветным з’яўляецца становішча сялянкі ў гэтых умовах: “Адпачынку не мелі толькі жанчыны. Варылі яны ежу на раніцу і полудзень, у балеях ці на чоўках купалі дзяцей, часалі і пераапрааналі іх у свежыя кашулі” [3, с. 61].

Для параўнання, зала адваката Капроўскага: “<...>залатыя рамы і люстэркі, палінялыя, але разнастайныя колеры дывана, бронзавыя скульптуркі” [3, с. 113].

Такім чынам, і Капроўскі, і ўсе людзі яго становішча ў грамадстве толькі і нажываліся на чужой бядзе. Усё, што яны мелі, было набыта менавіта за грошы беларускага сялянства.

Адсюль выцякае яшчэ адна з тэм аповесці: тэма грошай. Грошы – гэта тое, чаго так не хапала, але і тое, што патрэбна пры любых абставінах, пры вырашэнні любой праблемы.

Грошы ў гэты час маюць вялікае значэнне, бо “што можна дастаць на свеце без грошай. Чалавек без грошай – гэта як зламаны кол у плоце. Хто будзе яго падпіраць, каб не ўпаў? Ніхто. Праўда?” [3, с. 113]. Так казаў Капроўскі, звяртаючыся да Хрысціны.

Для Хрысціны ўсё наадварот. Яе грошы кажуць пра многае. Яе грошы – гэта не адабраныя ў беднага сялянства падманам, яе грошы – гэта яе праца. Тыя грошы, што высыпала Хрысціна на стол Капроўскага, казалі “пра сумную долю, пра цяжкую працу, пра вечны пост, пра спіну, цэлымі днямі сагнутую да зямлі, пра лоб, па якім рагамі цёк пот, пра босыя ногі, пра рукі, пакрытыя гузамі і шнарамі” [3, с. 115].

Зарабляюць грошы сяляне і панства таксама рознымі спосабамі. Калі першыя працуюць за кожную капеечку: “За тое, што дзень палола пшаніцу, – саракоўка, за два дні жніва – рубель, за тое, што насіла ваду каромысламі гаспадыні намесніка, – шэсць грошаў, за згрэбанае сена – два злотых, за цэлыя два тыдні жніва – дзве трохрублёўкі, трэцяя – за тры месяцы даення кароў, чацвёртая і пятая – зберагла з парабкоўскага заробку Антосіка і г. д. і г. д.” [3, с. 59]. То паны гэтыя грошы ў сялян забіраюць падманам і іншымі сродкамі.

Але грошы спараджаюць і шмат канфліктаў. Для кагосьці – гэта сродак паляпшэння свайго жыцця, а для кагосьці, наадварот – разрыў сувязей паміж роднымі людзьмі.

Напрыклад Мікалай, былы салдат, чалавек, які ніколі не меў багацця, бачыць у грошах толькі сродак узбагачэння. Ён “рабуе” мясцовых жыхароў, падманам і абяцаннямі навязвае ім “лепшага” адваката, які праславіўся толькі адной даведзенай да канца справай. Робіць усё гэта выключна дзеля сябе, для свайго далейшага жыцця. Але менавіта грошы спарадзілі вось гэтае раслаенне грамадства.

Канфлікты існуюць не толькі паміж сялянамі і панамі, але і паміж роднымі людзьмі. Так, на працягу аповесці мяняюцца ўзаемаадносіны паміж Хрысцінай і яе сынам Антосікам, які пашкадаваў грошай дзеля свайго брата. Акрамя гэтага ён пабіў родную маці. Тым самым разарваў сувязі з сям’ёй.

Можна зрабіць выснову, што грошы ў гэтым творы – гэта прычына разрыву сямейных сувязей, гэта падстава для раздзялення грамадства на багатых і бедных, і, як вынік, параджэнне новых канфліктаў паміж сляямі насельніцтва, гэта падман і ашукальніцтва. Як зазначае З. Мельнікава, “цэлая бездань ляжыць між панамі і сялянамі-працаўнікамі, што ў вёсцы ідзе раслаенне, а найвялікую ўладу маюць грошы. Гэта, сцвярджае пісьменніца, вядзе да разбурэння маралі: брат шкадуе грошай для выратавання брата, сын падымае руку на маці, рвуцца сямейныя сувязі. Былы бядняк Мікалай рабуе вяскоўцаў, узбагачаецца, робіцца землеўласнікам, а вясковая бедната ўсё больш скочвецца ўніз” [2, с. 312].

Каханне ў аповесці “Нізіны” паказана з пункту гледжання выгады і зноў-такі грошай. Тут няма любоўнага канфлікту. Няшчаснае каханне адлюстроўваецца ў творы праз успаміны Хрысціны, яе галашэнні.

Разглядаючы каханне паміж Хрысцінай і панам Бахрэвічам, можна заўважыць, што сапраўднага кахання з боку апошняга тут не было. Былі толькі пустыя абяцанні, якія мала да чаго прывялі. Ён абмяняў Хрысціну і двух сваіх сыноў на жанчыну з шляхецкага роду. А мэтай такога выбару стала зусім не каханне, а банальнае імкненне стаць роўнымі з польскай шляхтай, імкненне мець вялікія грошы. Менавіта гэта ўзяло верх над чалавечымі пачуццямі. Эліза Ажэшка асуджае мяшчанства сям’і Бахрэвічаў, з сатырай ставіцца да яго. Пакаёвыя аздабленні ў выглядзе букетаў з ніцяных і папяровых кветак, кошычкаў з пацерак, кілішкаў і чарнільніц з каляровага шкла, гіпсавых лялек, сабак і анёлкаў з цукру пісьменніца называе брыдкімі цацкамі, якія не могуць замяніць зялёных, натуральных раслін і кветак.

Для Бахрэвіча прыярытэтным было багатае жыццё. Яму было не цікава, якія пачуцці былі ў Хрысціны ў адносінах да яго, а яна яго кахала: “Любіла я цябе, ой, любіла, як сваю ўласную душу” [3, с. 27], і нават пасля разладу не трымала на яго зла. У выніку можна сказаць, што і кахання на той час, як правіла, не існавала. Людзі карысталіся выключна выгадай, а мэтай жыцця зноў былі грошы, што пацвярджае вышэй сказанае.

Такім чынам, у аповесці паказаны асноўныя праблемы беларускага грамадства XIX ст. На думку В. Гапавай, “апавесць «Нізіны» гучыць як абвінаваўчы акт супроць грамадскага ладу, які асуджаў мільёны беларускіх сялян на голад і галечу. Усёй сваёю істотай пісьменніца ўлавіла заповітную мару народа аб зямлі, аб сапраўдным сацыяльным вызваленні. Але ў аповесці знайшлі сваё выражэнне і супярэчнасці, абумоўленыя гістарычнымі ўмовамі” [4, с. 127]. Вялікае месца ў аповесці надаецца тэме грошай. Такім чынам, можна зрабіць выснову, што менавіта грошы ў гэтым творы – прычына разрыву сямейных сувязей, гэта падман і ашукальніцтва. Можна таксама адзначыць, што Э. Ажэшка

ў творы неаднаразова звяртаецца да тэмы зямлі. Прааналізаваўшы гэтую тэму, мы бачым, што дзікуства сялян з’яўляецца вынікам беззямелля. Аўтарка адлюстравала цяжкае жыццё беларускага народа ў паслярэформенны перыяд, паказала мужнасць і стойкасць беларускага народа нават у самых невыносных жыццёвых варунках. Эліза Ажэшка не імкнулася ідэалізаваць рэчаіснасць, а ішла выключна за жыццёвай праўдай, якая заключалася ў тым, што жыццё сялян беларускай парэформенай вёскі было цяжкім і беспрасветным.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Кліманскі, С. Люд Наднёманскага краю ў творах Элізы Ажэшкі // Рэгіянальны асаблівасці літаратуры : пісьменнікі Гродзеншчыны : зборнік навуковых артыкулаў / навуковы рэдактар У. І. Каяла; Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь, ГрДУ – Гродна : ГрДУ, 2011. – С. 117 – 128.

2 Мельнікава, З. Беларускае сялянства ў аповесцях Элізы Ажэшкі 80-х гадоў // Беларусіка = Albaruthenica : Кн. 3: Нацыянальныя і рэгіянальныя культуры, іх узаемадзеянне. – Мінск : Навука і тэхніка, 1994. – С. 340 – 344.

3 Ажэшка, Э. Выбраныя творы / уклад., прадм. і камент. В. Гапавай / Э. Ажэшка. – Мінск : «Беларускі кнігазбор», 2000. – 512 с.

4 Гапава, В. І. Эліза Ажэшка : жыццё і творчасць / В. І. Гапава. – Мінск : Беларусь, 1969. – 232 с.

А. Л. БАТУРЫНА

(г. Гомель, ГДУ імя Ф. Скарыны)

МАТЫЎ ПАДАРОЖЖА Ў НЯМЕЦКІМ РАМАНТЫЗМЕ І Ў ТВОРЧАСЦІ Я. БАРИЧЭЎСКАГА

Матыў падарожжа займае важнае месца ў рамантычнай карціне свету. Ён прысутнічае як у нямецкіх рамантыкаў, так і ў творчасці Я. Барічэўскага. На познім этапе нямецкага рамантызму адбываецца хрысціянізацыя рамантычнага мастацкага свету, матыў падарожжа выступае як метафара жыццёвага шляху, які вядзе чалавека да Бога. Хрысціянская сімволіка матыву падарожжа рэалізуецца ў творы Я. Барічэўскага «Шляхіцц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях»

Адным з лейтматываў рамантызму з’яўляецца матыў падарожжа. У ім рэалізавалася як міфалагема многіх старажытных паданняў, легенд, біблейскіх і багаслоўскіх тэкстаў, так і філасофская ідэя руху як развіцця. Матыў падарожжа, вандравання прысутнічае ў літаратуры з далёкай даўніны, бо менавіта праз падарожжа чалавек мінулага, абмежаваны ў сваіх ведах аб навакольным свеце, спазнаваў сусвет і сваё месца ў ім. Сярод найбольш распаўсюджаных у сусветнай літаратуры сюжэтаў аб падарожжы можна вылучыць падарожжа – вяртанне (“Адысея” Гамера, старазаветная гісторыя аб саракагадовым шляху вяртання яўрэяў на чале з Маісеем у сваё царства, прыпавесць пра блуднага сына), падарожжа – выпрабаванне (часты матыў антычных міфаў – Персей, Геракл, міф аб аргананаўтах; рыцарскіх гісторый – напрыклад, англійскай паэмы XIV стагоддзя “Сэр Гавэйн і Зялёны рыцар”. Сервантэс іранічна пераасэнсаваў матыў падарожжа-выпрабавання ў сваім “Дон Кіхоце”), падарожжа – пошук, таксама пераасэнсаваны як пазнанне (часты казачны матыў – пошук Жар-птушкі, ідзі-туды-не ведаю куды; матыў падарожжа як пазнання яскрава рэалізуецца ў “Боскай камедыі” Дантэ Аліг’еры, а пазней робіцца ўлюбёным матывам літаратуры рамантызму), падарожжа – служэнне (у Евангеллі вандраванне паўстае як служэнне. Хрыстос, а пасля яго смерці і ўваскрэшэння святыя